

ČÍSLA, číslice

Snad by neškodilo nejprve vyjasnit pojmy. Slovem číslice označujeme znaky 0, 1, 2 až 9; řekneme třeba, že počítačové heslo může obsahovat písmena a/nebo číslice. Číslo je přesné udání počtu, množství, pořadí apod.; dá se zapsat jak číslicemi, např. 3, 125, tak slovy, např. *tři, sto dvacet pět*. (Číslo jako mluvnický termín osvětlím později.) Číslovky jsou slova, jimiž vyjadřujeme čísla: máme číslovku *tři* (s tvary *tří, třem* atd.), číslovku *sto* (s tvary podle vz. „město“, ale zůstává někdy i neohýbaná, např. *při počtu sto dvaceti cestujících a více*), číslovku *dvacet* (která má už jen jeden další tvar *dvacetí*), ale i číslovky řadové (*sedmý, stý, padesátý, šestý* nebo *stopadesátý, šestý*), druhotné (*trojí*), souborové (*sedmero*) – ale tento text není gramatika ani učebnice. Pripomenou ještě, že kdo dostal ve škole *dvojku*, nedostal jen číslici dvě, ale hlavně byl ohodnocen klasifikačním stupněm, který se vyjadřuje slovy (*prospěch*) *chvalitebný* nebo *chvalitebně*, na vysoké škole *velmi dobře*; význam tedy není jen číselný, a proto se na slova jako *dvojka, devítka, (boty) triačtyřicítka, (autobus) stosedmdesátšestka* díváme jako na podstatná jména. Ostatně číselnou/čísllovkovou komponentu mají i různé složeniny jako *triačtyřicetidílň/33dílň, pětihlas* nebo *půlprocentní/0,5%*, která rovněž neřadíme mezi číslovky. Jistě tušíte, co všechno jsem raději vynechal – a přesto je zřejmé, že svět čísel a číslovek je svět pojmových i znakových zjednodušenin, za nimiž prosvítají poměry po mluvnické (a někdy i pravopisné) stránce značně komplikované. Budeme se věnovat jen těm detailům, které přinesl příslušný díl pořadu O češtině.

Odpověďna

Jedna z našich divaček slyšela větu *Jan Hus byl upálen před pět set devadesáti lety*. Prý by mělo být správně *před pěti sty devadesáti lety*. Má pravdu? Divačka má i nemá pravdu. Podoba *před pěti sty devadesáti lety* je skutečně správná, ale protože při skloňování složitějších číslovkových výrazů máme dvě možnosti, jak postupovat, je v pořádku i podoba *před pět set devadesáti lety*. Tradiční je skloňování všech částí číslovkového výrazu, tedy *před pěti sty devadesáti lety*, nebo *cena výrobku je uvedena bez tisíce dvou set čtyřiceti osmi korun DPH; podpora se týkala milionu pěti set šedesáti dvou tisíc osmi set sedmdesáti šesti lidí*.

Nejprve k rozpakům nad tvary číslovky *dva*. Tvary *dvouch, dvoum* představují pokus přiblížit prazvláštní tvary této číslovky jiným jménům: řekněte, co pohledává v dativu tvar *dvěma*, jehož zakončení je pro nás Novočechy typicky instrumentálové? Podobně se někteří mluvčí – včetně politicky vysoko postavených – domnívají, že když už je *-ma* vykřičený znak nespisovnosti (*policajtama, ulicema, kolama*), bude lépe znít také *dvěmi* (nebo dokonce *policajtami*). Tyto přibližovací pokusy však kultura spisovné češtiny nepřijímá, hodnotí tvary *dvouch, dvoum* jako obecněčeské, *dvěmi* jako hyperkorektní a podržuje u číslovek *dva, oba* starobylé, specifické tvary vzniklé za situace, kdy mezi staročeskými číslovkami měly právě tyto dvě číslovky postavení zcela zvláštní. Pojmenovávají totiž počet 2 a pro ten měla ještě stará čeština (nemluvě o starších vývojových fázích) zvláštní pojem vyjadřovaný zvláštním mluvnickým číslem: bývalo číslo jednotné čili singulár, dvojný čili duál a množné čili plurál, a to u jmen i u sloves: *prorok bude prorokovati – dva proroka budeta prorokovati – tři prorokové budou prorokovati*. Zánik duálových tvarů sloves byl vidět už ve staročeském období. Některé duálové tvary substantiv dožívaly velmi dlouho, jak dokládá nerudovský dům U Dvou *slunců*, a dodnes užíváme tvary substantiv *oči, uši; rukama, nohama; na ramenou, na kolenou, na prsou*. Pokud si ještě pamatujete, že *sto* má tvary podle vz. „město“, pak z nich vybočuje tvar dvě *stě*; ano, i to je starodávný duál, ale Moravané ho už mnoho desítek let odbourávají používáním varianty *dvě sta*. (Ta je regionální; *Příruční mluvnice češtiny*, zvaná podle autorského kolektivu *brněnská*, ji hodnotí jako hovorovou, jenže v tom, co chápat jako hovorové, se někteří brněnští bohemisté liší od pražských.) Pokud jde o samotné číslovky *dva, oba*, pak právě ty uchovaly duálové tvary v úplnosti dodnes. Ono staré skloňovací paradigma kromě tvarů pro nominativ rozlišovalo už jen dva další tvary, které pokryly funkce všech sedmi pádů: *dva/dvě – dvou – dvěma*.

Ze zcela jiného soudku: Tam, kde znak % opravdu odpovídá podstatnému jménu *procento* (v kterémkoli jeho tvaru), píšeme zvlášť *pět procent, 5 procent* a také *5 %*. Ale jednoslovné přídavné jméno *pětiprocentní* zapíšeme pomocí číslice a symbolu bez

U složitějších spojení často skloňujeme jen počítaný předmět a část číslovkového výrazu – obvykle jen řád desítek a jednotek, popř. pouze jednotek – zbytek ponecháváme nesklonný; to znamená např. *cena výrobku bez tisíc dvě stě čtyřiceti osmi korun; podpora se týkala milion pět set šedesát dva tisíc osm set sedmdesáti šesti lidí*, a tudíž i uvedená varianta *před pět set devadesáti lety* je možná, i když méně obvyklá.

mezery, tj. 5%. K číslkám ani k zápisům se symboly nepřipisujeme koncovky (nepíšeme 5%*ní*, 5-*tiproc.*, 8*mi*° pivo, do 18-*ti* let, od 7*ho* září apod.), ale píšeme v podobách 5%, 8° pivo nebo *osmistupňové pivo, do 18 let, od 7. září*. Nejenže si ušetříme vlastní rozpaky (po 3í trefě? po 3tí trefě? po 3etí trefě? má to vůbec cenu? a nevypadá jedno hůř než druhé?), ale navíc je nezdvořilé předpokládat, že čtenář neumí skloňovat.

ČÍSLA

Je už možné říkat *bez třech, bez čtyřech*? Je to správně?

Jak se můžeme snadno přesvědčit např. ve školní verzi Pravidel českého pravopisu, u číselovek *tři* a *čtyři* jsou dnes ve 2. pádě možné dvojí koncovky. Lze tedy užít jak *bez tří*, tak *bez třech*; *bez čtyř* i *bez čtyřech*. Podoby druhého pádu *třech* a *čtyřech* zaznamenávají *Pravidla (PČP)* od roku 1993, předchozí vydání uváděla pouze tvar *tří, čtyř*. Pro užití však platí určité omezení: tvary na *-ch* (*třech, čtyřech*) hodnotí kodifikační příručky většinou jako hovorové, tedy stylisticky nižší. To znamená, že sice patří do spisovné normy, ale uplatňují se spíše v projevech mluvených. V plně spisovných psaných

1 2 3

projevech stále dáváme přednost variantě *bez tří, bez čtyř*. O tom svědčí i doklady, které nalezneme v databázi *Českého národního korpusu (ČNK)*, popř. pomocí internetových vyhledavačů. Věty *Jihočeši odjíždějí bez třech opor útočných řad; domácí tým dohrál bez třech vyločených hráčů; trénink absolvovali bez čtyřech největších posil; bez čtyřech hráček základní sestavy se nedařilo* jsou ojedinělé (patrně není náhodou, že všechny se týkají sportu), podstatně hojněji jsou zastoupena spojení jako *bez tří set marek; neobejdu se bez tří litrů čaje; museli bojovat bez tří klíčových opor; hosté hrající bez čtyř hráčů; nastoupili bez čtyř kluků*.